

Суспільні інституції, розглядувані у вузькому розумінні їх причетності до економічної системи, можуть бути розділені на три групи: капітал, але не у традиційному його розумінні, а як сукупність чинників, які визначають ступінь його доступності для економічних операторів (суспільний капітал, процедурний капітал); людський капітал, як сукупність знань та здібностей людей, сформовану системами освіти і найму; соціальний капітал.

У галузі культури нова парадигма, зазвичай, виділяє такі моменти: раціональність – чітка постановка розумних цілей і правильний вибір найкращих способів їх досягнення; самоідентифікація, яка формує "горизонтальний порядок", що залежить від сили чи слабості громадянського суспільства; влада – цінності і норми, які формують "вертикальний порядок" (держава).

В Україні "нова" теорія майже не відома, хоча розуміння нагальності врахування соціальних і культурних елементів економічних реформ визнають майже всі. Але на практиці склалась така економічна система, яка становить, на нашу думку, еклектичне поєднання радянського бюрократизму, ринкового романтизму, непривабливих аспектів "дикого капіталізму" і того, що в сукупності називають "азійщиною". Щоправда, вона все ж ґрунтується на ринкових принципах, які забезпечують стійке, хоча і незначне зростання. Але відсутність у суспільстві чіткого розуміння характеру і суті існуючої системи чинить перепони соціально-економічному розвитку і підвищенню конкурентоспроможності країни. Навіть побіжний погляд на перебіг українських реформ через призму нової концепції засвідчує, наскільки продуктивною вона могла б бути у плані якомога реалістичнішої самоідентифікації українського суспільства і вироблення ефективної політики соціально-економічних перетворень.

Література

1. **Кульчицький Б.** Економічні системи суспільства: теорія, типологізація : монографія. – Львів : Вид-ий центр Львівського соціального ун-ту ім. Івана Франка, 2003. – 352 с.
2. **Рібун Л.В.** Інституційні засади формування та розвитку національної економічної системи // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України. – 2008. Вип.18.1. – С. 80-82.
3. **Шемятенков В.** Альтернативные системы капитализма / Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 3. – С. 3-11.
4. **Whitley R.** Divergent Capitalisms: The Social Structuring and Change of Business Systems. Oxford, 1999.

УДК 37.015.6

Доц. О.М. Свінцов, канд. екон. наук – Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка

ТРАКТУВАННЯ ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У КЛАСИЧНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ЛІБЕРАЛЬНІЙ ІДЕОЛОГІЇ

Розглянуто проблеми інтерпретації освітнього комплексу економіки класиками ліберальної економічної теорії. Наголошено на недопустимості гедоністичної утилізації освітніх послуг в Україні та необхідності стимулювання розвитку фундаментальної вітчизняної освіти.

Ключові слова: освітній комплекс, освітня послуга, диференційоване та фундаментальне знання, утилітаризм, прагматизм.

Assoc. prof. O.M. Svincov – Drohobuch state pedagogical university named after Ivan Franko

Interpretation of role of education in classical economical liberal ideology

Problems of interpretation of educational complex of economy by classics of liberal economy ideology as socially needed instate is considered. The author proves that utilization of educational services in Ukraine would not be appropriate and emphasizes on necessity to stimulate fundamental national science.

Keywords: educational complex, educational service, economic system, market of educational services, segmentation of the educational services market.

Вступ. Євроінтеграційні прагнення України, формування економічної системи ринкового типу із пріоритетом виробництва, обміну і споживання інформаційно-інноваційних благ інтелектуально-духовного порядку вимагають трактувати національний освітній комплекс як передумову і стратегічний чинник соціально-економічного розвитку українського суспільства, стабільності та міцності державних інституцій. Використання сучасних економічних теорій неокейнсіанства, неолібералізму, інституціоналізму та ін. у процесах розбудови національної економіки спонукує до пошуку витоків розуміння ролі освіти у житті буржуазного суспільства на початкових етапах формування індустріально-капіталістичної економіки на Заході, тобто – у творах класиків економічної науки.

I. Постановка завдання

Метою роботи є відображення ідеї значущості освітнього комплексу суспільства в розвитку економічної системи та підтвердження цього в економічній філософії класиків економічної теорії. Для досягнення завдання ми використали: історико-ретроспективний та системно-синергетичний методи наукового дослідження.

II. Результати

Прямий внесок освіти у формування економічного добробуту суспільства простежується у теоретичній спадщині класиків політичної економії: Адама Сміта, Давида Рікардо, Томаса Малтуса, Жана-Батиста Сея, Джона Стюарта Мілла, Фрідріха Ліста та інших. Основоположник економічної теорії як науки А. Сміт у своїй фундаментальній роботі "Добробут націй" [1], що стала настільною книгою усіх поколінь економістів, визначав освіту як одну з найважливіших причин в заробітках різних членів суспільства і різниці в їхньому соціальному статусі. Вперше в економічній теорії освіту було охарактеризовано як інвестиційний процес і на рівні постановки було визначено проблему оцінки ефективності інвестицій в освіту з погляду різних учасників цього процесу: учнів, їхніх батьків, суспільства загалом. Такий підхід дозволив А. Сміту сформулювати чотири найважливіші висновки: 1) поряд із речовинними елементами (земля і машини) знання, уміння і навички членів суспільства також являють собою елементи капіталу; 2) з точки зору економічного змісту витрати на навчання нічим не відрізняються від інвестицій в елементи основного капіталу – вони також припускають не тільки повне відшкодування витрат, а й одержання прибутку на весь обсяг інвестованих коштів; 3)

набуті в ході навчання здібності, професійні уміння і навички не тільки становлять основний капітал конкретної особи, але є і складовою частиною багатства того суспільства, до якого ця особа належить; 4) у набутті знань, умінь і навичок об'єктивно зацікавлені як окремі працівники (для них це становить основу одержання більших доходів), так і суспільство загалом, оскільки цим забезпечується виробництво і зростання вартості вироблених продуктів.

Вже у 2-му розділі Книги 1 "Про причину, що веде до поділу праці" А. Сміт визначає навчання як один із чинників, що обумовлює різне соціально-економічне становище людей у суспільстві, зокрема, він пише: "Люди відрізняються одне від одного своїми природними здібностями значно менше, ніж ми гадаємо, і сама відмінність у здібностях, що відрізняє їх у зрілому віці, у багатьох випадках є не так причиною, як наслідком поділу праці. Відмінність між найнесхожішими характерами, між ученим і простим вуличним носильником, наприклад, створюється, напевне, не так природою, як звичкою, практикою та вихованням" [1, с. 17]. Переходячи до дослідження причин, внаслідок яких різні види праці за той самий час створюють різні обсяги вартості, А. Сміт звертається до понять простої і складної, кваліфікованої і некваліфікованої праці. При цьому він аналізує ті витрати, що пов'язані із навчанням працівників, зокрема, у 5-му розділі Книги 1 "Про дійсну і номінальну ціну товарів. Або про їхню ціну у праці і їхню ціну у грошах" класик політекономії зазначає: "час, витрачений на дві різні роботи, не завжди сам по собі визначає ці взаємовідносини. Слід урахувати також різну міру витрачених зусиль і необхідної вправності. Одна година якоїсь важкої роботи може містити в собі більше праці, ніж дві години легкої роботи; точно так само одна година заняття таким ремеслом, для оволодіння яким знадобилося десять років праці, може містити в собі більше праці, ніж виконання впродовж місяця якоїсь звичайної роботи, що не вимагає навчання" [1, с. 25]. Далі А. Сміт продовжує у 6-му розділі Книги 1 "Про складники ціни товарів": "... якщо який-небудь вид праці вимагає особливого мистецтва і спритності, то повага, із якою люди ставляться до таких здібностей, додає їх продуктові більшої вартості, ніж це відповідає би часові, витраченому на нього. Таких здібностей і хисту рідко можна набути за відсутності тривалої попередньої підготовки, і вища вартість їхнього продукту часто є лише цілком розумним відшкодуванням часу і праці, які потрібно було витратити на їх набуття" [1, с. 35].

Ці положення потім отримують вагому аргументацію і є основою для тих важливих висновків, яких доходить А. Сміт у 10-му розділі Книги 1 "Про заробітну платню і прибутки за різних застосувань праці і капіталу", а саме: 1) причини диференціації в заробітках різних працівників можуть бути зведені до кількох основних, серед яких – розбіжність у витратах на навчання; 2) розмір витрат на ту чи іншу форму навчання зумовлюється розміром тих доходів, що їх буде отримано завдяки навчанню у перспективі; 3) витрати, пов'язані із навчанням, несуть як самі учні, так і їх родичі. До основних причин, які зумовлюють диференціацію заробітків, А. Сміт відносить такі: "приємність чи неприємність самих занять", "легкість і дешевизна чи труднощі і дорожнеча навчання", "постійність чи непостійність занять", "більша чи

менша довіра до тих осіб, що ними займаються", "ймовірність чи неймовірність успіху в них". А. Сміт звертає увагу на те, що витрати на навчання не обмежуються лише тими витратами, які пов'язані безпосередньо із учнівством, а містять у собі й інші витрати з утримання учня, що їх змушені нести його батьки або родичі (забезпечення одягом та ін.). І цілком справедливо, на думку А. Сміта, що в майбутньому ці витрати будуть компенсовуватися за рахунок вищих заробітків. А. Сміт порівнює тривалість і дорожнечу різних видів професійної підготовки, звертає увагу на те, що навчання "у мистецтвах і ліберальних професіях" набагато дорожче і триваліше порівняно з іншими видами діяльності. А. Сміт зауважує, що у зв'язку із цим "грошова винагорода художників і скульпторів, юристів і лікарів повинна бути набагато щедрішою, що насправді є", а тому "... адвокат-початківець, який, можливо, у сорок років стане щось заробляти своєю професією, повинен одержати винагороду... за свою таку тривалу і дорогу освіту".

Зазначені ідеї А. Сміта були сприйняті та надалі інтерпретовані вченими-економістами, зокрема, "завершальна" постать у плеяді економістів-класиків Джон Стюарт Мілл писав: "Саму людину... я не розглядаю як багатство. Але її набуті здібності, що існують лише як засіб і породжені працею, з цілковитою певністю, я вважаю, потрапляють до цієї категорії... Майстерність, енергія і наполегливість робітників країни такою ж мірою вважається її багатством, як і їх інструменти і машини" [2, с. 139]. Один із критиків рикардіанства Нассау Вільям Сеніор серед витрат на утримання людини особливо виділяв витрати на "здібності, що здобуваються, і майстерність людини" як такі напрями, що пов'язані з "очікуванням на одержання від них вигоди в майбутньому" [2, с. 18]. Творець системи національної економіки та засновник історичної школи економічної науки Фрідріх Ліст, розвиваючи теорію продуктивних сил та вчення про стадії господарського розвитку нації, проголошував ідеї "виховного протекціонізму". Зараховуючи до продуктивних сил такі суспільні інститути, як уряд, мораль, мистецтво, суд, Ф. Ліст до національного капіталу, крім матеріального багатства, відносив природні й набуті здібності людей, тобто, надавав великого значення культурно-освітнім джерелам економічного зростання. Для цього необхідно продукувати духовні знання, бо вони виробляють продуктивні сили, тоді як інші блага виробляють лише обмінні вартості. Таким чином, на думку Ф. Ліста, національна освіта виступає джерелом добування духовних та суспільних сил, із застосуванням яких виробляються матеріальні блага. У марксистській політекономії знайшли своє подальше обґрунтування і розвиток ідеї редукції праці та трудової теорії вартості загалом. Як і багато інших "галузей сфери послуг", освіту було віднесено до невиробничої сфери і саме тому вона значною мірою була вилучена з економічного аналізу. На практиці це знайшло відображення як у загальних принципах формування економічної політики, так і в практичній господарській діяльності в СРСР та інших соціалістичних країнах.

Сьогодні у світі активно обговорюються шляхи і межі реформування національних освітніх систем. Освіту переважно зведено до інструмента соціальної успішності, до використання набутих знань для практичного застосу-

вання у конкретній галузі людської життєдіяльності, що має на меті збільшення добування і споживання "благ цивілізації". Освітня послуга – продукт виробництва освітнього комплексу, набуває все більше утилітарних рис, забезпечуючи поступ гедонізму. Цей принцип утилітаризму, посилений можливістю доступу до передових інформаційних технологій, послаблює силу зв'язків між викладачем і студентом, оскільки, викладач в очах студента втрачає свій соціальний статус живого, одухотвореного носія знань, видозмінюючись у "голоного" статиста і контролера такої ж "голої" та, переважно, безконцептуальної інформації. Однак саме на рівні вузу найпростіше ніж будь-де організувати творчий діалог, співпрацю, об'єднану альтруїстичним почуттям спільного пошуку істини. Адже саме у стінах аудиторії, "храму науки" формуються ціннісні орієнтації молодих людей завдяки можливості їх співучасті в акті творення нового знання, яке з'являється на світ із містерії уособлюваної викладачем культури, і стає самозростаючою цінністю їхніх юних душ [3, с. 527].

Освітній комплекс, таким чином, займає ключове місце у підживлюванні цінностей гуманізму в економічній діяльності. Зародження в економіці ідеї гуманізму як практики життєдіяльності тісно пов'язане з інтерпретацією суспільства як ринку і чи не вперше було відображено в образі "невидимої руки" А. Сміта. Гуманізм як прагматична реальність щоденної дійсності господарюючого суб'єкта зумовлюється атомістичним станом організації суспільства, у якому поточний інтерес і кінцевий добробут одного суб'єкта залежить від врахування ним інтересів інших "економічних" людей. Економічна поведінка таких індивідів ґрунтується на раціоналізмі та прагматизмі. Раціоналізм представляє світ як довершену реальність, у якій для реалізації вигоди слід комбінувати наявні обмежені ресурси. Прагматичне мислення зорієнтоване на пошук нових джерел ресурсів з використанням теорії як методу. Саме у цій площині знаходяться ідейні початки техногенезу та підвалини становлення капіталу-власності. З точки зору системного підходу, можемо стверджувати, що прагматизм як психічна здатність творення віртуальних біфуркацій у формі ідеально-образних моделей мети і способу трудової діяльності являє собою метаболістичну функцію здобуття енергії із середовища економічною системою суспільства, а раціоналізм як психоенергетична здатність організовувати та зменшувати опір речовини природи зусиллям трудової цілеспрямованості у системах праці з метою виробництва вільної енергії, її розподілу та привласнення у формі прибутку, виступає передумовою прогресивних біфуркацій зростання рівня гомеостазу та ускладнення економічної структури. У системі ринкової організації економіки гуманізм як принцип комунікації є внутрішнім інтровертним чинником, що зумовлюється розширенням сфери обміну на все суспільство, а не нав'язуванню зовні морально-етичною нормою, що зумовлює внутрішній спротив як у минулі історичні епохи.

Ціннісні орієнтації становлення особистості формує освітній комплекс суспільства. Окрім того, що освітня послуга забезпечує індивіда інформаційною моделлю організації послідовності та управління майбутнім трудовим процесом, вона ще й будує психоінформаційну модель сукупності етичних норм комунікації – економічну культуру. Спеціальні навчальні дисциплі-

ни формують утилітарно-раціоналістичне сприйняття дійсності, а фундаментальні – універсально-прагматичне.

Проблема співмірності диференційованого та фундаментального знання у навчальному процесі з метою формування ціннісних орієнтацій особистості – одне із складних завдань транзитивних спільнот. І хоча Україна має статус країни з ринковою економікою, за рівнем економічної культури, що проявляється у трудовій та бізнесовій етиці, вона займає місце серед так званих "дивелопментних" країн. Розширення приватного сектора економіки і становлення ринкових інституцій в Україні переорієнтовує вітчизняну освітню систему на виробництво диференційовано-спеціалізованих програм. Водночас, наявність суспільного сектора економіки, злиття бізнесу і влади, домінування політики над економікою, широке застосування методів державного регулювання не нівелюють доцільності фундаментального знання, хоча ринок значно звузив сферу його застосування як економічного ресурсу. Інтровертний гуманізм в економічному житті Заходу розпочинається із утвердження права приватної власності та поваги до чужої власності. Це знайшло відображення у творах Дж. Локка, Д. Юма, К.А. Гельвеція, Ш. Монтеск'є, Вольтера, Ф. Кене, А. Тюрго, А. Сміта, А. Токвіля та ін. Процес становлення приватного капіталу в Україні, після розпаду СРСР, відбувався зовсім не так як на Заході – шляхом послідовної емансипації політики від церкви, а потім бізнесу від політики. Людський капітал, що має в основі фундаментальну освіту, в Україні рідко знаходить застосування, а спеціальні знання не дають впевненості у майбутньому через прогресуючу динаміку інформаційних технологій та переважно моральний знос і заміщення основного капіталу, який приходить в Україні повторний виробничий цикл. Якість освітніх послуг не встигає за темпами техногенезу, незважаючи на мережу приватних спеціалізованих освітніх закладів, призначених розв'язувати саме це завдання. Прагматичний гуманізм "невидимої руки" ринку із вказаних причин матиме в Україні обмежений вплив та зазнаватиме різноманітних деформацій. Українське суспільство, хоча й переважно урбанізоване, однак не атомістичне, доступ до ресурсів обмежений, попит на робочу силу з боку бізнесу і держави обмежений – це посилює трудову міграцію і ріст криміногену. Понад це, кримінальний світогляд нав'язується молоді як етична норма і проявляється у сфері суспільного розподілу як нав'язувана квазірента. У такій ситуації, як це не дивно, зростає роль фундаментальної освіти, зокрема, освіти гуманітарної. Слід врахувати той чинник, що українці мають тисячолітній історичний досвід організації господарського життя. Використання етнокультурної традиції як впливового чинника формування морально-етичних цінностей в процесі виховання молоді може дати позитивний результат за умови державної підтримки культурної українізації усього простору політичного суверенітету, особливо Сходу і Півдня. Поширення принципів етнокультурної традиції, становлення українського духу в українському просторі протиставить гуманізм вульгарному егоїзму, раціоналізм примітивному меркантилізму і прагматизм кримінальному паразитизму в господарському житті.

Висновки. Освітня послуга, як продукт специфічного інтелектуально-духовного порядку, що виготовляється у сфері національного освітнього комплексу економічної системи суспільства, набуває соціально значимої ваги та стратегічної ролі у зв'язку із викликами соціального часу, на який суспільства рефлексують у формі соціально-економічних формацій. В умовах домінування у світі неоліберальної економічної ідеології освітня послуга як ресурс виступає стратегічним чинником відтворення людського (на мікрорівні) та соціального (на макрорівні) капіталу; як продукт вона виступає основним чинником рівня індивідуально-особистісної адаптації до умов динамічно-прогресуючої соціально-економічної системи не лише в межах національно-державного, а й світового економічного простору. Ідея значимості освітньої послуги для економічної адаптації, для структуризації та окультурення рефлексій прагматизму та раціоналізму, а також оптимізації дії зрівноважувальної суспільство "невидимої руки" ринку була опрацьована і висвітлена ще класиками економічної теорії, висновки яких зберігають свою актуальність і в наш час, зокрема, для ефективності розвитку національної економічної системи України.

Література

1. **Сміт А.** Добробут націй. Дослідження про природу і причини добробуту націй. – К. : Port-Royal, 2001. – 590 с.
 2. **Лібералізм:** Антологія. – К. : Смолоскип, 2002. – 1126 с.
 3. **Сорокин П.А.** Социальная и культурная динамика. – М. : Астрель, 2006. – 1176 с.
 4. **Джеймс В.** Прагматизм. – К. : Вид-ий дім "Альтернативи", 2000. – 144 с.
-
-